

POETIKA SVAKODNEVICE

Kao rezultat „obrata k jeziku“ koji se oblikovao od učenja Ferdinanda de Saussurea (1857–1913) te poststrukturalističke razgradnje mita o mogućnosti neposrednog kontakta s realnošću stvari, tj. autentičnim iskustvom – uvriježila se u suvremenoj znanosti o književnosti, kao i u suvremenoj historiografiji, misao o tekstualizaciji kulture, odnosno o tekstualnoj naravi povijesti.¹⁰² Shvaćanje kako „nema ničeg izvan teksta“, tj. nema nekoga pretpostavljenog „stvarnog“, „objektivnog“ stanja stvari već između riječi i stvari, između mišljenja i „života“ stoji filtar materijalnosti diskursa, omogućilo je da se govori o poetici kulture kao totalitetu posredovanom artefaktima, znakovima i diskursima prošlosti.¹⁰³ Poteškoće vezane uz utvrđivanje istine o prošlosti zapravo su usko vezane uz posredovanu vezu između povijesti i književnosti: povijest prikazuje ono što se zbililo, a književnost ono što se može zbiti; književnost teži izražavanju univerzalnog a povijest posebnog. I dok je aristotelovska koncepcija književnost poistovjećivala s pričom (mimezom), a historiografiju s diskursom (dijegezom), postmoderni način razmišljanja započet historiografskim projektom povjesničara okupljenih oko francuskog časopisa *Annales*¹⁰⁴ s jedne strane, te oko Haydena

¹⁰² Njemačka teoretičarka književnosti i kulture Doris Bachmann-Medick ističe kako se potaknuti lingvističkim obratom kao „megaobratom“ od 1970-ih u suvremenoj znanosti o kulturi javljaju različiti kulturni obrati (*interpretive turn*, *performative turn*, *reflexive turn*, *postcolonial turn*, *spatial turn* i dr.) koji su započeli temeljito preispitivanje simbolizacije, jezika i strategija reprezentacije. Ona pritom odbacuje pojam paradigme Thomasa Kuhna u značenju nereverzibilnosti, sveobuhvatnosti i revolucionarnosti preokreta, dok prikladnijim smatra upravo pojam *turn* jer upućuje na metodološki pluralizam i eklekticism te transdisciplinarnost u znanosti o kulturi (opširnije u: D. Bachmann-Medick, *Cultural Turns: New Orientations in the Study of Culture*, translated by Adam Blauhut, Walter de Gruyter, Berlin/Boston, 2016, str. 1–37).

¹⁰³ Vidi: David Šporer, *Novi historizam: poetika kulture i ideologija drame*, AGM, Zagreb, 2005, str. 147, 152.

¹⁰⁴ Pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća oko časopisa *Annales* stvorila se struja čiji je ideal bila „totalna“ historija koja je trebala obuhvatiti sva područja društvenog života u određenome razdoblju u njihovim međusobnim odnosima. Glavni predstavnik te struje, ujedno i druge generacije oko spomenutog časopisa, bio je Fernand Braudel. Nakon toga, treća generacija bavila se historijom mentaliteta s naglaskom na mikroelementima, tj. na zanimanju za svakodnevicu. Četvrta generacija nadahnjuje se antro-

Whitea (r. 1928) kao najpoznatijeg predstavnika suvremene američke historiografije s druge, historiografiji dodjeljuju položaj priče; „povijest s kojom raspoložemo uvijek je diskurs o prošlosti u kojemu se pokreću interesi s korijenom u sadašnjosti [...] Historiografija je dakle u izvjesnom smislu priča jer čim se nešto artikulira kao reprezentacija, na djelu su strategije tekstualizacije“.¹⁰⁵

Upravo koncepcije „žanra“¹⁰⁶ i diskursa prepoznaju se kao strategijski navoditelji, „kodne informacije“ ili putokazi koji usmjeraavaju komunikaciju i recepciju, te se javlja sklonost razotkrivanju reprezentacija,¹⁰⁷ odnosno, želi se „razgradnjom žanrovskog identiteta tako reći diskurzno približiti otvorenoj, književno ‘neuočljivoj stvarnosti’“.¹⁰⁸

Izraz „poetika svakodnevice“ prvi je upotrijebio ruski semiotičar Jurij M. Lotman,¹⁰⁹ a u ovoj se knjizi upotrebljava u značenju

pologijom i književnom teorijom u bavljenju kulturnim i simboličkim reprezentacijama (usp. Mirjana Gross, „Predgovor“, u: *Nova kulturna historija*, uredila Lynn Hunt, Naklada Ljevak, Zagreb, 2001, str. 7–8).

¹⁰⁵ Mirna Velčić, *Otisak priče: intertekstualno proučavanje autobiografije*, August Cesarec, Zagreb, 1991, str. 100.

¹⁰⁶ Prema J. Culleru žanr je za čitatelja „skupina konvencija i očekivanja – ako znamo da čitamo detektivsku priču ili ljubić, lirsku pjesmu ili tragediju, iščekujemo različite stvari i stvaramo pretpostavke o tome što će biti važno“ (Jonathan Culler, *Književna teorija – vrlo kratak uvod*, str. 86).

¹⁰⁷ Michel Foucault kaže kako „reprezentacija za humanističke znanosti nije samo predmet; ona je, kao što smo upravo vidjeli, sâmo polje humanističkih znanosti, i to u čitavoj njihovoj širini; ona je opće postolje takvog oblika znanja, ono na osnovi čega je to znanje moguće [...] One prema sebi samima ne prestaju vršiti neko kritičko obnavljanje. One se kreću od onoga što je dano reprezentaciji do onoga što omogućuje reprezentaciju, ali što je još uvijek reprezentacija [...] Reći ćemo, dakle, da ‘humanistička znanost’ ne postoji posvuda gdje se radi o čovjeku, već posvuda gdje u dimenziji svojstvenoj nesvjesnom analiziramo norme, pravila, značenjske skupove koji svijesti razotkrivaju uvjete njegovih oblika i sadržaja“ (Michel Foucault, *Riječi i stvari: arheologija humanističkih znanosti*, str. 89–90).

¹⁰⁸ Usp. Vladimir Biti, *Strano tijelo pri/povijesti: etičko-politička granica identiteta*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000, str. 38–40.

¹⁰⁹ Riječ je o eseju *The Poetics of Everyday Behavior in Eighteenth-Century Russian Culture* (1985) u kojem Lotman razmatra život ruskog plemstva u 18. stoljeću te primjećuje utjecaj europeizacije i estetizacije (teatralizacije) na različite oblike ponašanja u svakodnevnom životu (usp. Alexander D. Nakhimovsky; Alice Stone Nakhimovsky

korespondentnom značenju izraza *poetika kulture* odnosno *novi historizam* Stephena Greenblatta koji označava jednu od dominantnih interpretacijskih praksi suvremene književne znanosti. Kao što se iz sprege pojmova iz naslova naslućuje, interesi te analitičke tehnike¹¹⁰ ujedno su i formalističke i historističke naravi, potvrđujući tako pripadnost poststrukturalističkoj orijentaciji prema povijesti u proučavanju književnosti koja se može okarakterizirati kao recipročna zaokupljenost *povijesnošću tekstova* i *tekstualnošću povijesti*. Louis Adrian Montrose pod *povijesnošću tekstova* razumije kulturnu specifičnost, društvenu ukotvljenost svih načina pisanja, a sintagmu *tekstualnost povijesti* rabi da bi naznačio kako se ne može imati pristup cjelovitoj i autentičnoj prošlosti, neposredovanoj očuvanim tekstualnim tragovima određenoga društva.¹¹¹ Upravo ta tehnika „čitanja“ ili interpretiranja kulture u značenju različitih praksi i diskursa određenog razdoblja¹¹² osnovna je metodologijska premisa i ovog istraživanja u kojem se interdisciplinarnom metodološkom transpozicijom¹¹³ („kulturalnim pantekstualizmom“) i uvažavanjem *retrorefleksije* – shvaćanja po kojem je književnost odraz, ali i odraz koji se istodobno odražava natrag na društvo, povijest ili kontekst – ukazuje na svojevrsni reverzibilni i kružni proces, odnosno na re-

(eds.), *The Semiotics of Russian Cultural History: Essays by Iurii M. Lotman, Lidiia Ia. Ginsburg, Boris A. Uspenskii*, Cornell University Press, Ithaca, London, 1985, str. 67–94).

¹¹⁰ Prvotna tendencija da se novi historizam ili poetika kulture shvati kao nova književnoteorijska paradigma ili metoda/metodologija odbačena je te se uvriježilo mišljenje „o novom historizmu kao o analitici ili tehnici. Tehnika je, za razliku od metodologije, praktična: ona je primarno vezana uz praksu, kako svoj rad određuje Greenblatt, i to u ovom slučaju praksu interpretiranja“ (usp. David Šporer, *Novi historizam: poetika kulture i ideologija drame*, str. 57).

¹¹¹ Opširnije u: Louis Adrian Montrose, „Poučavanje renesanse: poetika i politika kulture“, u: *Poetika renesansne kulture: novi historizam*, uredio David Šporer, Disput, Zagreb, 2007, str. 53–78.

¹¹² Uzajamnost utjecaja zbilje i simboličko-reprezentacijskih praksi Greenblatt objašnjava sljedećim riječima: „Kolektivne socijalne konstrukcije s jedne strane definiraju raspon estetskih mogućnosti u okviru danoga reprezentacijskog modusa, i s druge povezuju taj modus s kompleksnom mrežom institucija, praksi i vjerovanja koja konstituiraju kulturu kao cjelinu. U tom svjetlu, *proučavanje žanra je istraživanje poetike kulture*“ (Greenblatt prema: David Šporer, *Novi historizam: poetika kulture i ideologija drame*, str. 69).

¹¹³ Usp. David Šporer, nav. dj., str. 70–71.

lacije – međuovisnost i uzajamni utjecaj – zbilje i diskurzivne reprezentacije zbilje.¹¹⁴

U interpretaciji odabranog korpusa slavonske književne kulture 18. stoljeća književnom ili povijesnom tekstu pristupat će se i kao antropološkom izvoru, što je pak jedna od glavnih pretpostavki zasebne discipline – *književne antropologije*. Fernando Poyatos, jedan od prvih promotora (uz Wolfganga Isera) sintagme „književna antropologija“, za književnost kao predmet književne antropologije kaže da je „najbogatiji izvor dokumentacije, kako sinkronijske, tako i dijakronijske analize ideja i ponašanja ljudi“.¹¹⁵ Njegov model (metodološka paradigma) temelji se na dvjema cjelinama kulturne stvarnosti koje mogu biti izvedene iz književnog djela: sustavi konkretnosti (*sensible systems*) i apstraktni koncepti kulture, tj. sustavi shvaćanja (*intelligible systems*). Sustavi konkretnosti (*sensible systems*) obuhvaćaju govorni jezik, parajezik (modifikacije glasa, značenje neverbalnih zvukova), pokrete (geste, poze), konceptualizaciju vremena i prostora, sustav stvari i okoline (odjeća, oruđe, namještaj), a apstraktni koncepti kulture ili sustavi shvaćanja (*intelligible systems*) odnose se na religijske misli, socijalne obrasce odnosa, moralne vrednote, etiku i estetiku, politiku, narodna vjerovanja i umjetnost.¹¹⁶

Uzimajući u obzir Poyatosov model kulturne stvarnosti pri istraživanju struktura svakodnevice (naročito apstraktnih sustava kulture kao što su religijske misli, vjerovanja, moralne vrijednosti, različiti tipovi socijalnih odnosa i dr.) u odabranim tekstovima, antropološki pristup (čitanje) podrazumijeva i problematiziranje načina oblikovanja diskursa o svakodnevici s obzirom na poetičke i svjetonazorske značajke tekstova, odnosno uvažava se funkcionalnost

¹¹⁴ Usp. David Šporer, nav. dj., str. 66–67.

¹¹⁵ Fernando Poyatos, „Introduction“, u: *Literary anthropology: a new interdisciplinary approach to people, signs and literature*, edited by Fernando Poyatos, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia, 1988, str. XII – prijevod prema: Živa Benčić, Dunja Fališevac, „Predgovor“, u: *Čovjek, prostor, vrijeme: književno-antropološke studije iz hrvatske književnosti*, str. 9.

¹¹⁶ Usp. Fernando Poyatos, *Literary anthropology*, str. XII–XIII – prijevod prema: Valentina Gulin, „Antropološka vizura povijesti: Držičev Dubrovnik“, str. 153.

(književnih) tekstova, što bi Iserovim riječima značilo: „Književni tekst ne preslikava predmete, niti pak stvara predmete u opisanom smislu; njega bi u najboljem slučaju valjalo opisati kao prikazivanje reakcija na predmete [...] Ako je njegov sadržaj reakcija na predmete, onda on otkriva stavove prema svijetu koji sam konstituira. Njegova se realnost ne temelji na tome da preslikava postojeću stvarnost, već na tome što pruža uvide u tu stvarnost. Mišljenje da tekstovi odražavaju stvarnost spada jednostavno u neiskorjenjive naivnosti shvaćanja književnosti. Stvarnost ovih tekstova uvijek je stvarnost koju tek oni konstituiraju, te je ona zato reakcija na stvarnost.“¹¹⁷

Vodeći se novohistoricističkim i književnoantropološkim tipom čitanja raznorodnih tekstova slavonske književne produkcije 18. stoljeća namjera je ovog istraživanja potvrditi ili opovrgnuti sljedeće tri hipoteze:

a) načinom oblikovanja diskursa o svakodnevici u književnoj kulturi Slavonije 18. stoljeća očituju se poetički i svjetonazorski mehanizmi koji djeluju u toj kulturi

b) reprezentacije slavnskoga književnokulturnog identiteta 18. stoljeća rezultat su prepletanja pojedinačnog (autorskog), specifičnog (određeno vrijeme i prostor) i općeg (univerzalnog), poetičkog i političkog

c) strategije oblikovanja diskursa o svakodnevici razlikuju se u povijesno-kulturološkim i nabožnim žanrovima; za razliku od povijesno-kulturoloških tekstova koji oblikuju slavonski identitet u njegovoj kulturnoj i povijesnoj određenosti, katekizamski i ostali nabožni tekstovi oblikuju svoj sadržaj u skladu s kršćansko-univerzalističkom slikom čovjeka.

¹¹⁷ Wolfgang Iser [Wolfgang Iser], „Apelativna struktura tekstova“, u: *Teorija recepcije u nauci o književnosti*, priredila Dušanka Maricki, Nolit, Beograd, 1978, str. 96.